

SAKRALNI PROSTORI PREMA SREDNJOEUROPSKOJ ARHITEKTURI

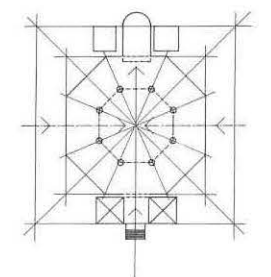
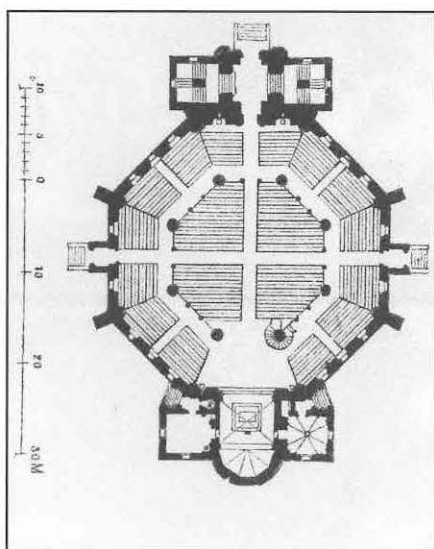
ZLATKO JURIĆ

Komparativnom usporedbom arhitektonske kompozicije pojedinih ostvarenja mogu se pratiti širenje i mijene promišljanja arhitektonskih teoretskih principa u vremenu kao i u kulturnom prostoru različitih zemalja. Vertikalne i horizontalne usporedbe osnovnih morfoloških i tipoloških odrednica arhitektonske kompozicije moguće je analitički prilično precizno pratiti na primjeru sakralnih i memorijalnih centralnih prostora koji su riješeni na kružnoj ili višekutnoj osnovi.

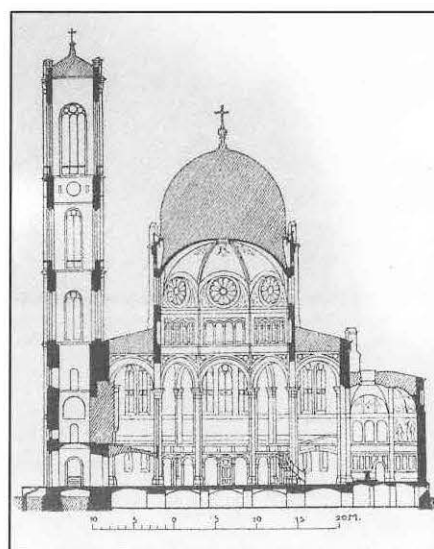
Osnovni model arhitektonske kompozicije postavlja njemački arhitekt Ludwig Lange natječajnim projektom crkve sv. Nikole u Hamburgu 1844. godine. Temeljni je princip aksijalna organizacija prostora, i to: pristupni portik s ulazom - sakralni prostor s nadvišenom središnjom kupolom - izdvojeni zvonik. Sakralni je prostor riješen na centralnoj osmerokutnoj osnovi, od koje polazi morfologija čitave kompozicije, zasnovana na uspostavljanju odnosa između volumena pažljivim stupnjevanjem od temeljne osmerokutne prizme na centralno izdignut osmerokutni prizmatični volumen tambura što završava plitkim šatorastim krovom. Prijelaz s osnovnog volumena prizme na tambur ostvaren je upotrebom sistema vanjskih

kontrafora koji osim konstruktivnog značenja imaju i namjenu da stvore optički privid kosine krovnih ploha. Osvjetljenje unutrašnjih prostora postignuto je bočnim svjetlom s velikih gotičkih prozora na pročelju i okruglih rozeta na tamburu.

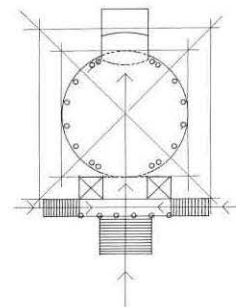
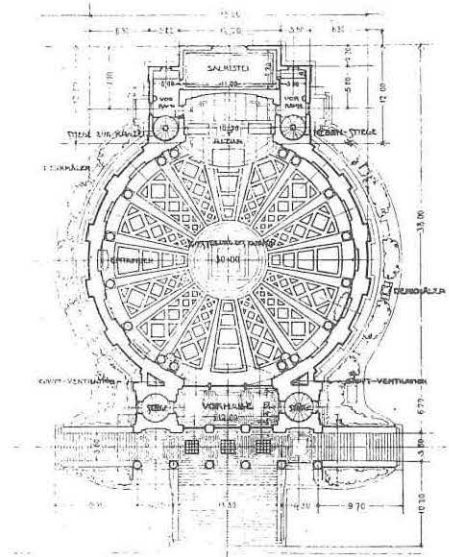
Temeljnu modifikaciju promišljanja arhitekta Ludwiga Langea proveo je arhitekt August Stüller u ostvarenju crkve sv. Marka u Berlinu 1848.-1855. godine. U arhitektonskoj kompoziciji zadržana je aksijalna organizacija prostora. Inovativna je promjena redoslijeda nizanja elemenata pošto su dva zvonika postavljena na ulaz. U odnosima volumena dosljedno je poštovano stupnjevanje, jer je osmerokutni prizmatični tambur osnova segmentirane kupole. Donekle istodobno s ostvarenjima arhitekta Ludwiga Langea i Augusta Stüllera nastaje Befreiungshalle kod Felheima arhitekata Lea von Klenzea i Friedricha Gärtnera u vremenu od 1842. do 1863. godine. U arhitektonskoj kompoziciji najveće su novosti morfološkog karaktera. Konstitutivni je element valjkasti volumen, smješten na monumentalnom postamentu. Morfološki je volumen valjka podijeljen na tri osnovna dijela. Prvi je dio plastički razveden masivnim kontraforima, istaknutim iz plohe zida, koji na polovici visine završavaju

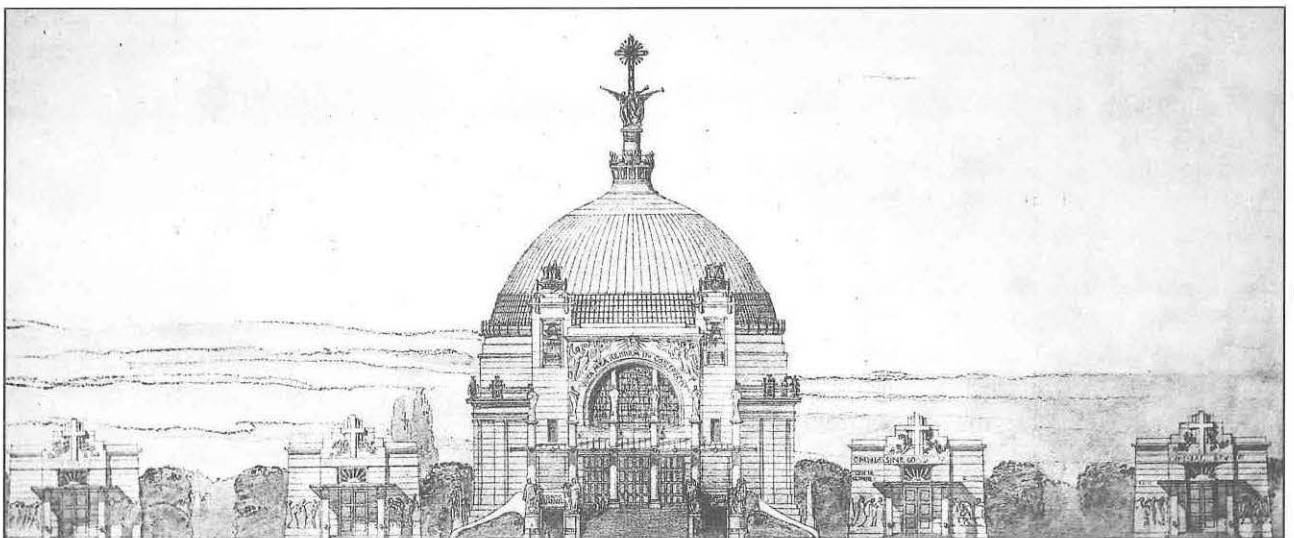
AUGUST STÜLLER
Crkva Sv. Marka, Berlin, 1848-1855.

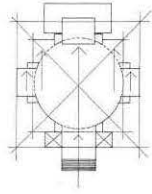
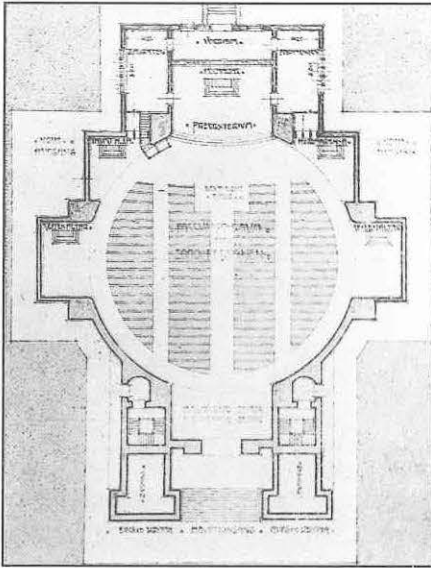

vijencem, tako da svaki kontrafor postaje postament za figurativnu skulpturu. U drugom dijelu volumen je perforiran inovativnom upotrebom kružnog trijema s kolonadom visokih stupova. U trećem je dijelu tambur neznatno uvučen unutar osnovne plohe zida koja završava plitkim stožastim krovom. Promišljanje centralnih modela sakralnih prostora na kružnoj osnovi nastavio je arhitekt Otto Wagner projektom za župnu crkvu u Währingu 1898. godine. Primijenjena je sinteza aksijalne organizacije prostora Ludwiga Langea i morfologije Lea von Klenzea i Friedricha Gärtnera. U organizaciji prostora zadržana je aksijalna usmjerenost: ulaz - centralni sakralni prostor na kružnoj osnovi - svetište s glavnim oltarom - izdvojeni zvonik. U odnosu na polazni model Ludwiga Langea novost je što se u poprečnoj osi nalaze dva nasuprotno postavljena pomoćna oltara. U morfologiji volumena zadržana je trodjelna podjela kao u Lea von Klenzea. Prijelaz iz kompaktnog prizemnog dijela načinjen je plitkim pomacima rizalita prema unutra, a daljnja je raščlamba nastavljena neznatno istaknutim pilastrima. Osvjetljenje unutrašnjeg prostora riješeno je, kao u Ludwiga Langea, bočnim svjetlom s velikih pravokutnih prozora duž pročelja. Rafinirano istaknuti zidni pilastri daleka su inverzna refleksija moćnih Klenzeovih kontrafora. Tambur je kao i u Lea von Klenzea neznatno uvučen od osnovnoga valjkastog volumena i završava neobičnim segmentom polukružne kupole s lanternom. Akademskom kompilacijom i kreativnom sintezom tipoloških i morfoloških odrednica modela Ludwiga Langea i Lea von Klenzea arhitekt Otto Wagner ustanovio je novi arhitektonski model koji će njegovi učenici i suvremenici dalje razvijati i prenositi u preostale kulturne centre Austro-Ugarske Monarhije. Jedan od najistaknutijih Wagnerovih studenata, arhitekt Otto Schönthal, koji je zajedno s Emilom Hoppeom između dva rata ostvario zavidnu profesionalnu praksu, sasvim je drukčije reagirao na Wagnerove poticaje. U arhitektonskoj studiji iz 1900. godine,

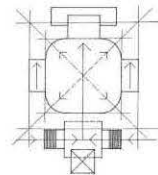
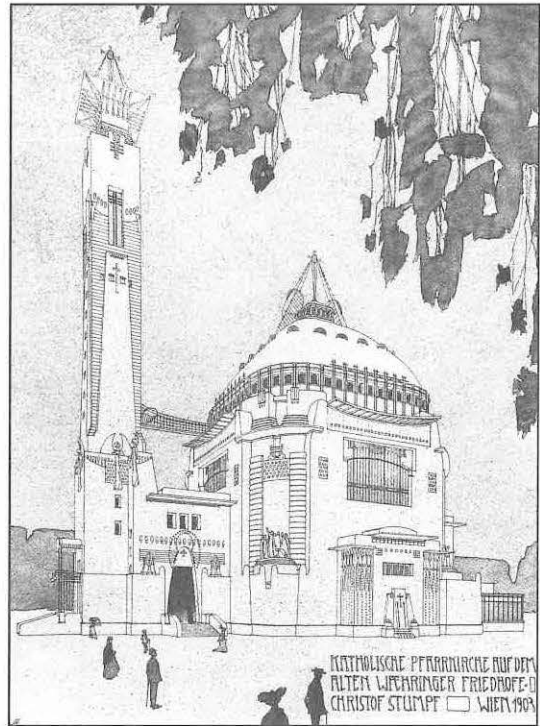

MAX FABIANI
Crkva na gradskom groblju, Beč, 1900.

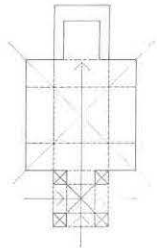
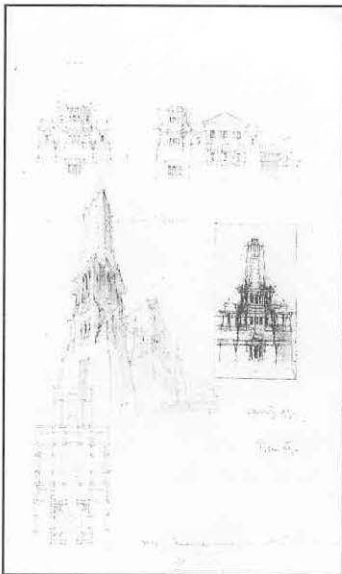

FRITZ MAHLER
Župna crkva u Währingu
Beč, 1904.

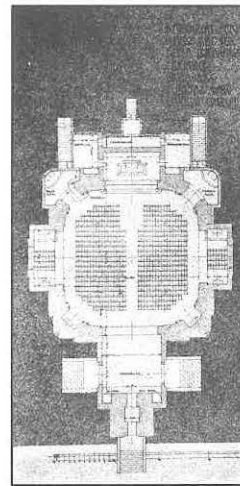

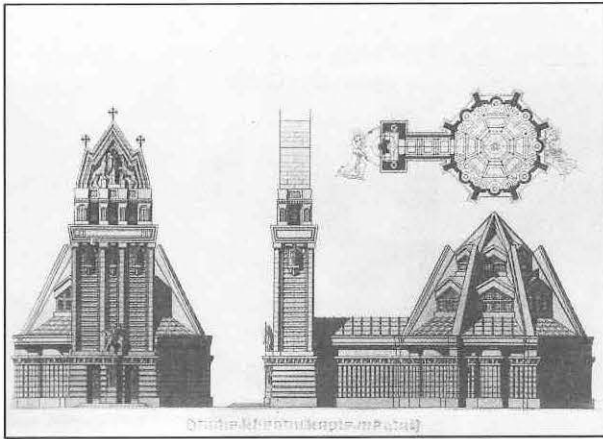
CHRISTOPH STUMPF: Župna crkva, 1903.

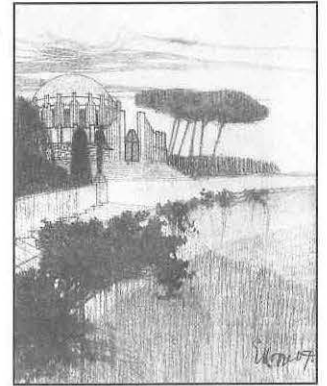
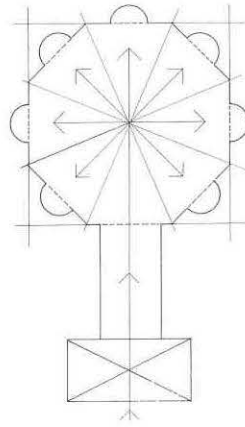
JOŽE PLEČNIK
Rimske skice-studije
za crkvu, 1899.

objavljenoj u tada vodećem europskom arhitektonskom časopisu "Der Architekt" koji je izlazio u Beču, arhitekt Otto Schönthal preuzima Lange-Wagnerov model ali ga ponešto radikalnije morfološki modificira prema ostvarenju Lea von Klenzea. Arhitektonska kompozicija u morfologiji zadržava podjelu volumena na monumentalni postament na kojemu se nalazi valjkasti kompaktan volumen i perforirani tambur s kupolom. Tambur je zamišljen kao kružni trijem gdje na obodu alteriraju masivni stupovi kvadratične osnove i vitki stupovi kružne osnove. Na vijencu, koji dijeli valjkasti volumen i kupolu iznad stupova kvadratne osnove, nalaze se figurativne skulpture.

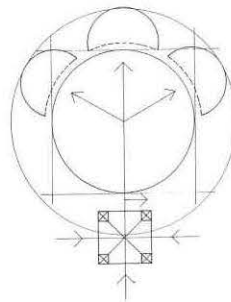
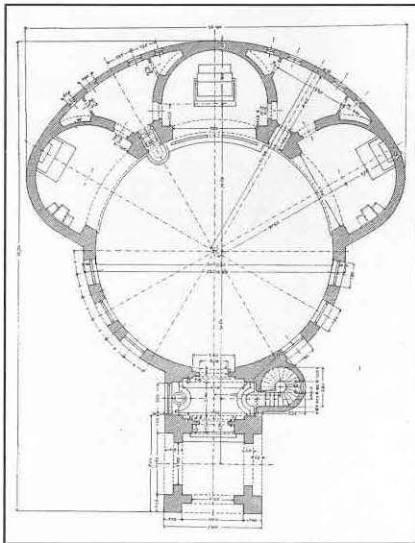

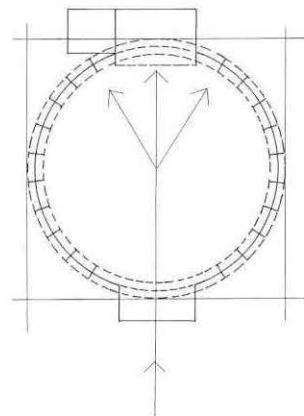
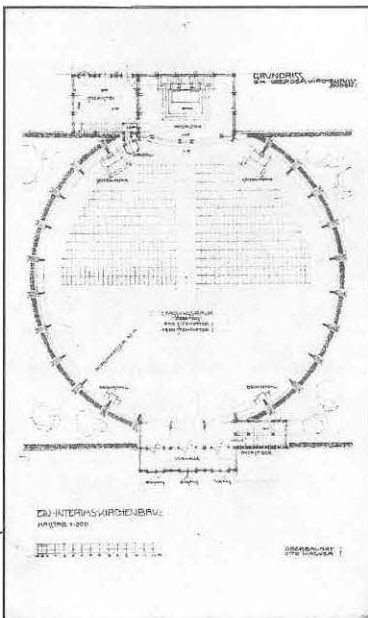
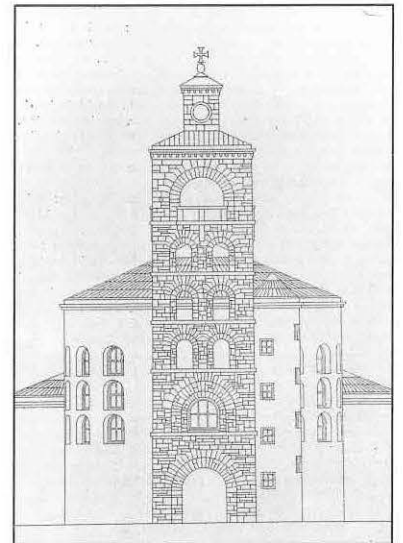
JOSEF ŠTEPANEK studija, 1912.

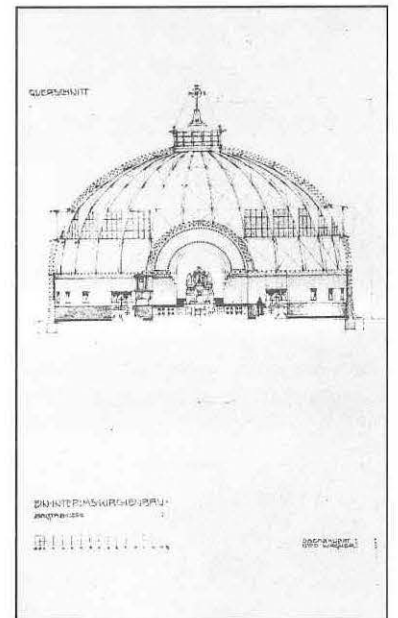
EMIL HOPPE
Arhitektonska studija, 1907.

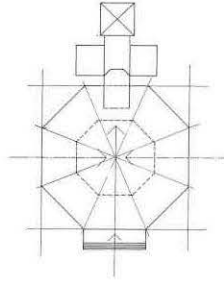
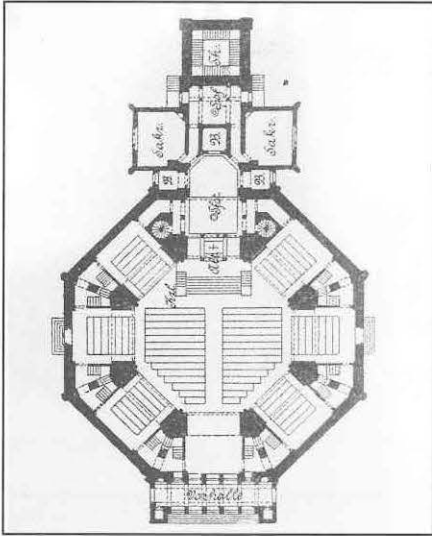

JOŽE PLEČNIK
Crkva Sv. Ante u Dolini
Bosanska Gradiška, 1948.

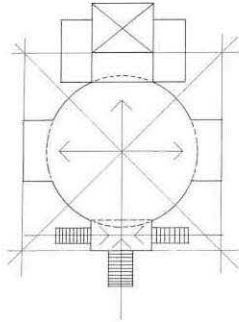
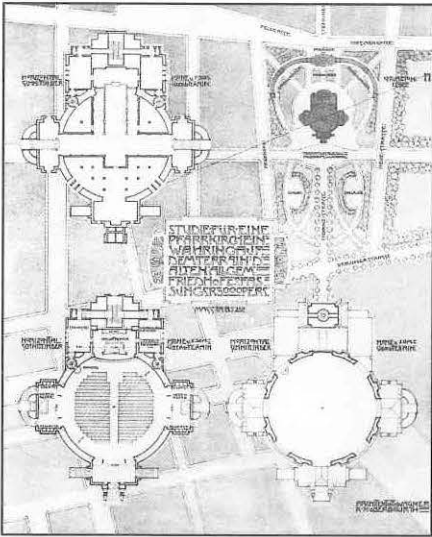
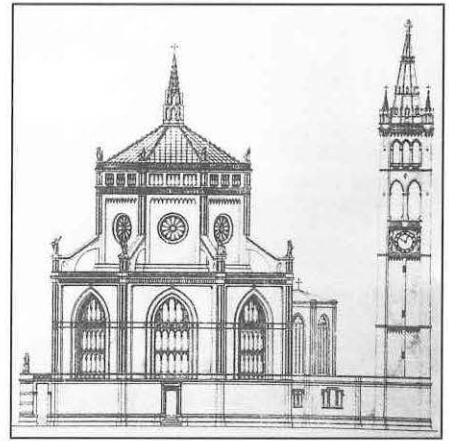

OTTO WAGNER
Interimskirche
Beč (?), 1907.

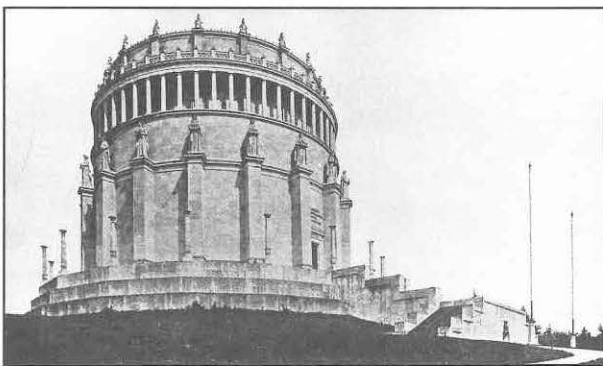
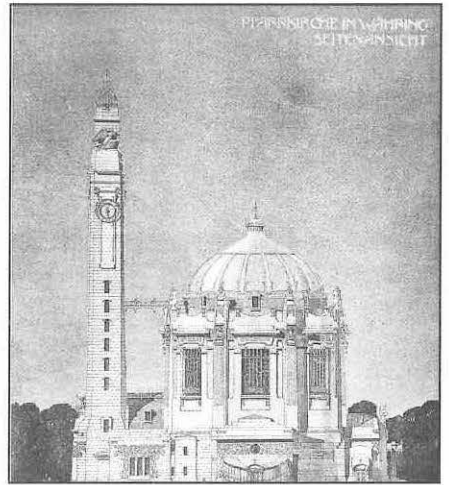

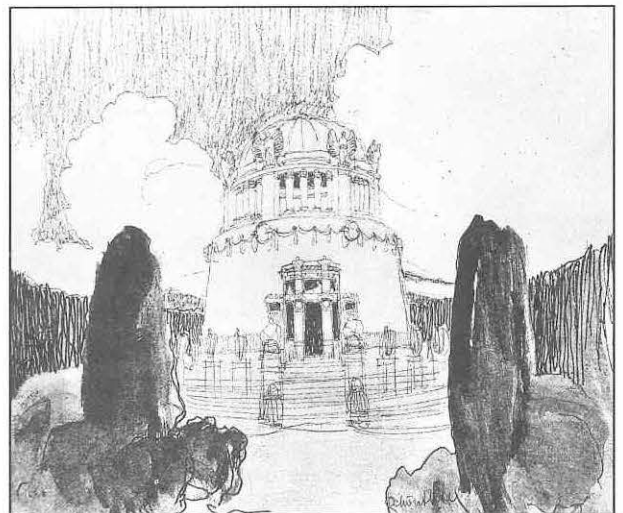
LUDWIG LANGE
Crkva Sv. Nikole
Hamburg, 1844.

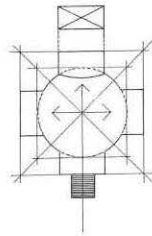
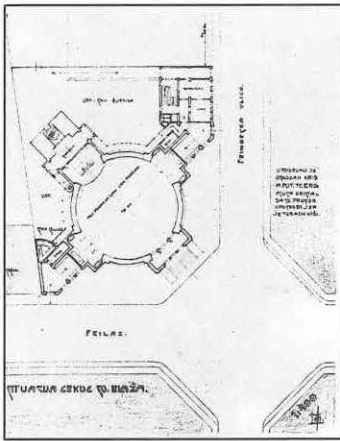
OTTO WAGNER
Crkva u Währing
Beč, 1898.

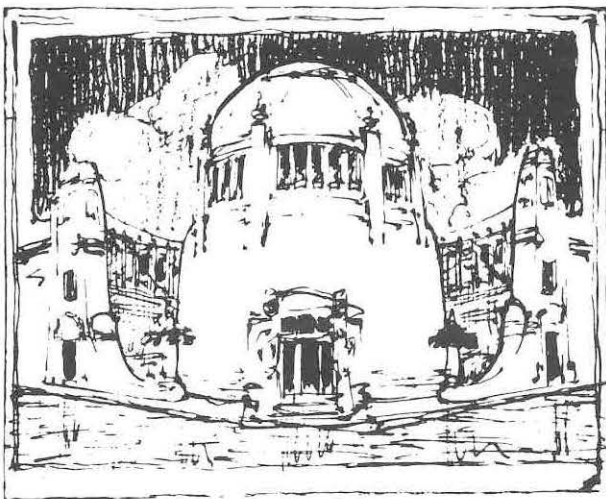
LEO VON KLENZE i FRIEDRICH GÄRTNER
Befreiungshalle
Kelheim, 1842-1863.

OTTO SCHÖNTHAL
Arhitektonska studija, 1900.

VJEKOSLAV BASTL
Crkva Sv. Blaža na Prilazu
Zagreb, 1901.

Perspektivna studija
crkve Sv. Blaža na Prilazu

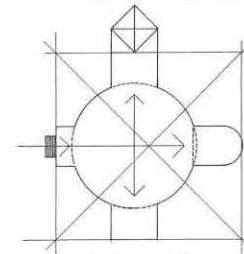
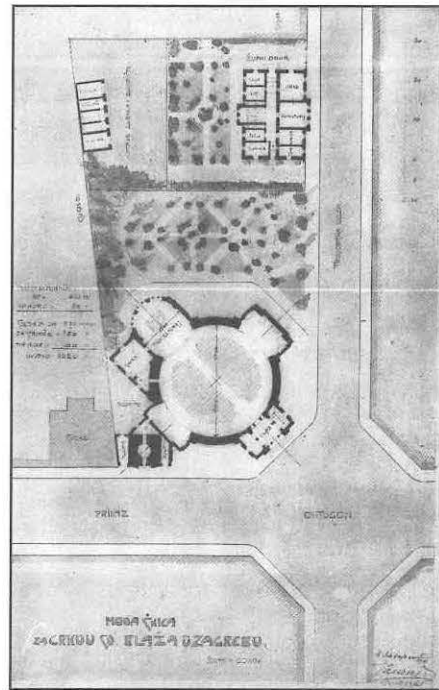
Najsustavnije promišljanje inicijativnog modela ostvario je arhitekt Vjekoslav Bastl za vrijeme studija u Beču u klasi prof. Otta Wagnera radeći studiju crkve sv. Blaža u Zagrebu 1901. godine. U arhitektonskoj kompoziciji potpuno je poštovan Lange-Wagnerov model aksijalne organizacije prostora slijedom: ulazni portal - centralni sakralni prostor - svetište s glavnim oltarom - zvonik. U morfologiji volumena dokraja je proveden Klenze-Schönthalov model prijelaza s osnovnoga valjkastog volumena na polukružnu kupolu i način oblikovanja plohe zida te upotrebe skulpturalnih akcenata. Najoriginalnija je svakako mala skica na kojoj arhitekt Vjekoslav Bastl nažalost samo pokušava započeti promišljanje sasvim drukčijeg tipološkog i morfološkog modela. Napuštena je aksijalnost arhitektonske kompozicije bilo oko uzdužne bilo oko poprečne osi, i inventivno se uvodi koncentrični princip prema kojemu valjkasti volumen crkve radijalno generira volumene pratećih sadržaja i okolni javno-privatni prostor, na uličnim stranama uokviren s dvama pilonima-zvonicima. Vjerojatno pod utjecajem opisanih razmišljanja i osnova koje su objavljivane u vodećim europskim arhitektonskim časopisima, arhitekt Josip Vancaš radi studiju centralne crkve sv. Blaža u Zagrebu 1901. godine. U arhitektonskoj kompoziciji proveden je Lange-Wagnerov model aksijalne organizacije prostora uz određeno odstupanje postranim smještanjem zvonika iz trenutačno pragmatičnih razloga. Odnosi volumena morfološki su veoma bliski Klenze-Schönthalovim razmišljanjima. Oblikovanje je na vrlo subjektivno nijansiranoj granici između historicizma i secesije. Arhitekt Vjekoslav Bastl bavio se problemom arhitektonske kompozicije centralnih prostora na kružnoj osnovi u diplomskom projektu Palače okultnih znanosti u Parizu 1902. godine i u natječajnom projektu za župnu crkvu 1903. godine. U projektu Palače okultnih znanosti promovirana je arhitektonska kompozicija u kojoj središnjim valjkastim volumenom dominira monumentalna kupola na tamburu; njome se anticipiraju neka kasnija razmišljanja arhitekta Otta Wagnera i Emila Hoppea. U natječajnom projektu župne crkve radikalno su do krajnosti domišljene osnovne odrednice Lange-Wagner modela aksijalne organizacije prostora. Izuzetna je novost osnova koja se sastoji od dviju trećina kruga i ravne plohe ulaznog pročelja. Osvjetljenje crkve riješeno je bočnim svjetlom velikog prozora na ulaznom pročelju, tako da je svjetlom potencirana aksijalnost čitave kompozicije. Bočnom postavom dvaju pomoćnih oltara, koji se kao i glavni oltar mogu sagledati iz središta, uz aksijalnost postignuta je radijalnost unutrašnje organizacije prostora, što je pridonijelo kompleksnosti čitave arhitektonske kompozicije.

Istodobno s promišljanjem Lange-Wagner modela arhitekt Max Fabiani u natječajnom projektu za crkvu na groblju u Beču 1900. godine polazi tipološki od Stüllerova modela organizacije prostora ulaz/zvonici - centralni sakralni prostor - svetište s glavnim oltarom. U arhitektonskoj kompoziciji novost je što je načinjena inverzija u mjerilu zvonika

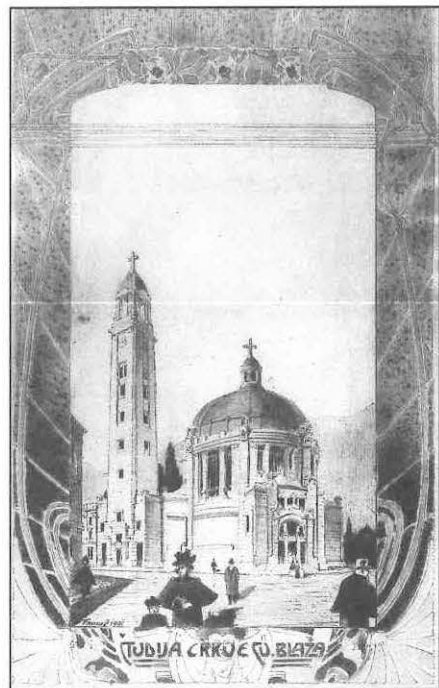
od dominantnih tornjeva na dva pilona koja flankiraju ulazni portal. U morfologiji je inovativan direktan prijelaz s osnovnog valjkastog volumena, bez upotrebe tambura, na plitku polukružnu kupolu. U arhitektonskoj kompoziciji inventivno je riješeno unutrašnje osvjetljenje: zenitalnim svjetlom primjenom niza prozora, na prijelazu od valjka na kupolu. Na razmišljanje arhitekta Maxa Fabianija nadovezuje se arhitekt Otto Wagner natječajnim projektom za katedralu u Patrasu 1902. godine. U arhitektonskoj kompoziciji zadržana je aksijalna organizacija prostora i iz nje proizišli odnosi osnovnih volumena. Nastavljeno je morfološko promišljanje ulaznog portala sa zvoncima koji su pretvoreni u pilone. Direktno je s projekta arhitekta Maxa Fabianija preuzeto oblikovanje ulaznog trijema, kojemu će se arhitekt Otto Wagner još nekoliko puta vratiti i na kraju ga oživotvoriti u crkvi sv. Leopolda. Projekti Wagnerovih studenata arhitekata Bohumila Hübschmanna i Ferdinanda Elstnera iz 1903. godine potpuno su uklopljeni u Stüller-Fabiani model s daljnjom razradom ulaznog trijema i frontalnog portala s pilonima. U projektu Bohumila Hübschmanna izuzetno je zanimljivo riješeno osvjetljenje unutrašnjih prozora kombinacijom zenitalnog svjetla s organski dizajniranih prozora na kupoli i bočnog svjetla s izduženih prozora na pročelju.

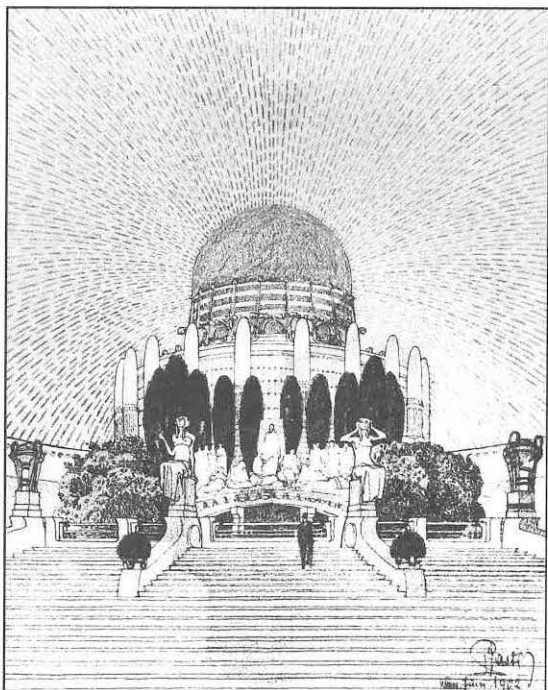
Donekle po strani od karizmatskog utjecaja Otta Wagnera i postavljениh temeljnih odrednica Lange-Wagner i Stüller-Fabiani modela stoji kontemplativna i individualistička priroda arhitekta Josipa Plečnika, koji za boravka u ambasadi Austro-Ugarske Monarhije u Rimu, kao dobitnik izuzetno cijenjene Akademijine Rimske nagrade radi inventivne skice i studije za centralnu crkvu. U arhitektonskoj kompoziciji zadržana je aksijalnost, ali je novost smještaj crkvenog zvonika na ulaz, kao dominantnog akcenta čitave arhitektonske kompozicije. U organizaciji centralnog sakralnog prostora arhitekt Jože Plečnik inventivno polazi od kvadratne osnove u koju je upisan modificirani odnosno simetričan grčki križ. U odnosu volumena najveća je inovacija formiranje četiriju uglovnih pilona unutar kojih se postupno izdiže centralni volumen natkriven četverostrešnim krovom. Na studijska razmišljanja arhitekta Jože Plečnika nadovezuje se arhitekt Christoph Stumpf projektom župne crkve 1903. godine. U arhitektonskoj kompoziciji zadržana je aksijalna organizacija prostora i odnosa osnovnih volumena, a novost je što ulaz nije u smjeru glavne uzdužne osi, već su ulazi smješteni u poprečnoj osi. Zanimljiva je ideja da se upotrijebi kvadratična osnova zaobljenih uglova s dva nezavisna bočna prostora s pomoćnim oltarima, iz koje je neposredno proizišla kupola kompleksnog oblika.

Nezavisno od skiciranih triju osnovnih modela arhitekt Otto Schönthal natječajnim projektom za crkvu na centralnom groblju u Beču 1900. godine izuzetno inventivno upotrebljava arhitektonsku kompoziciju koju je inicirao i razrađivao francuski akademizam, poput osnove

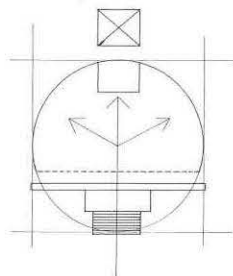

JOSIP VANAČ
Crkva sv. Blaža na Prilazu, Zagreb, 1901.

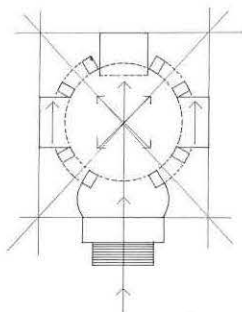
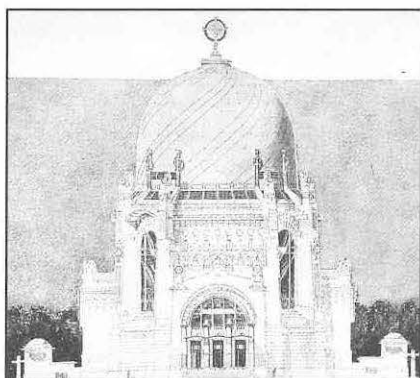
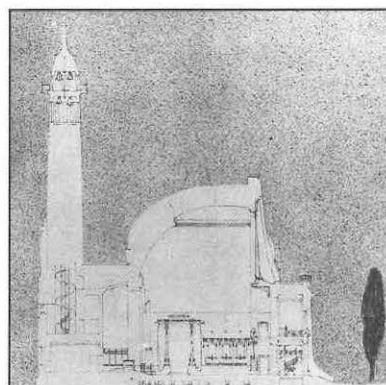
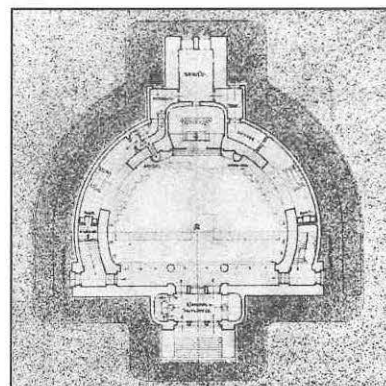

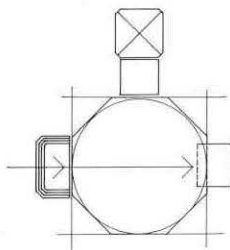
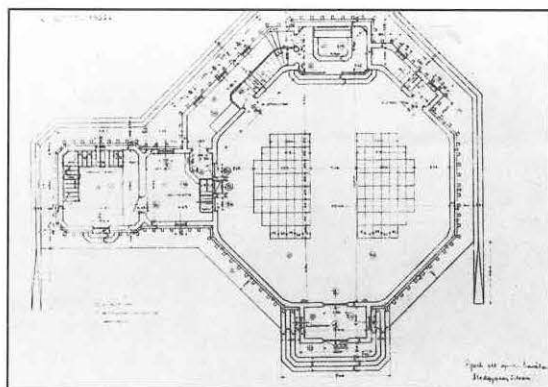
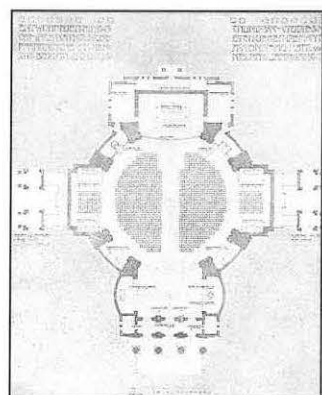
VJEKOSLAV BASTL
 Palača okultrnih znanosti u Parizu
 Beč, 1902.

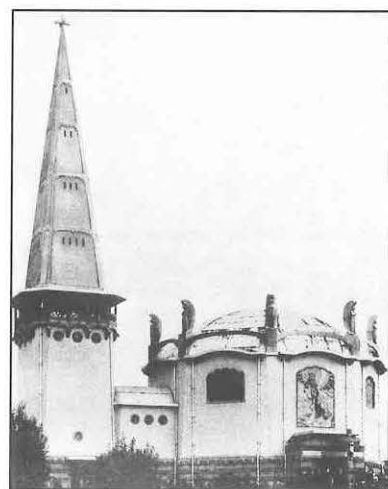
VJEKOSLAV BASTL
 Župna crkva, 1903.

KARL VON KELLER
 Župna crkva, 1903.

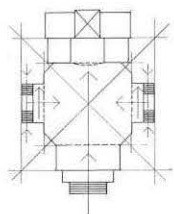

ISTVAN MEDGYASZAY
 Župna crkva
 Rarosmulyad, 1909-1910.

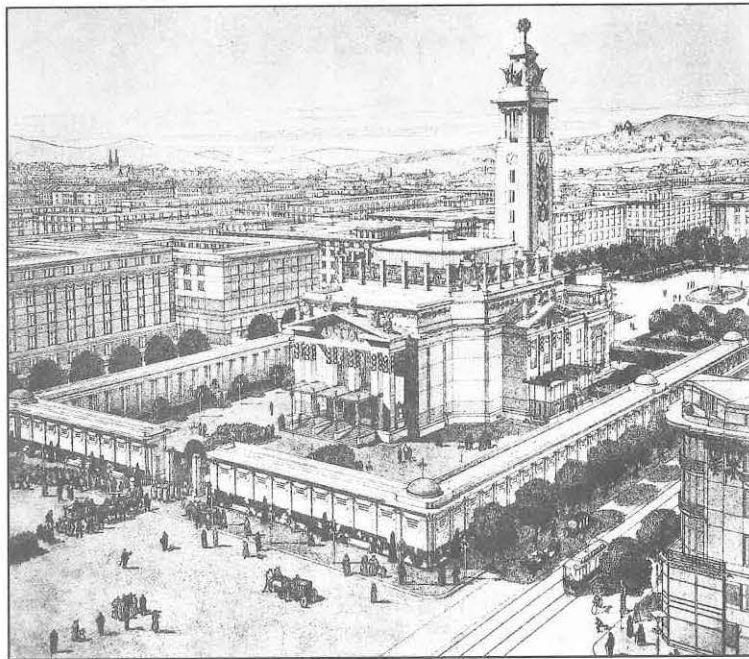
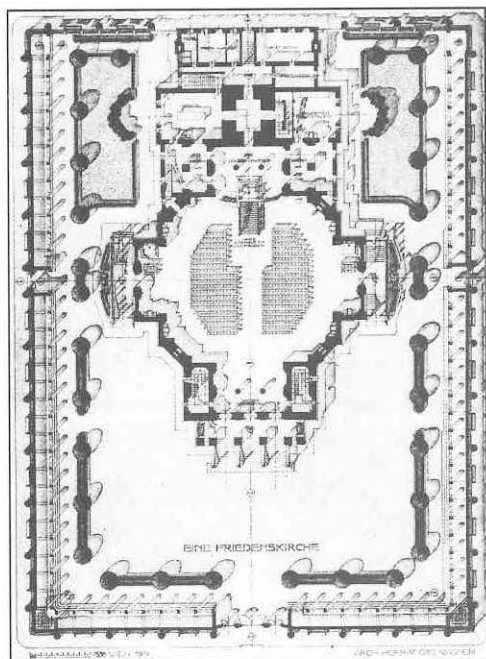
arhitekta Nicolasa Henrija Jardina za crkvu kralja Frederica u Copenhagenu iz 1757. godine. Arhitektonska kompozicija u oba se projekta zasniva na organizaciji prostora i volumena oko dvije međusobno okomite osi. Uzdužnu os organizacije prostora čine trijem - ulaz - centralni sakralni prostor na kružnoj osnovi - svetište. Kompleksnost čitave kompozicije postignuta je odnosom osnovnih volumena koji je zasnovan u poprečnoj osi u relaciji izduženi vitki zvonik - valjak s polukružnom kupolom - izduženi vitki zvonik. U organizaciji sakralnog prostora arhitekt Otto Schönthal uz osnovni uzdužni smjer, zasnovan na linearnom odnosu ulaza i glavnog oltara, radijalni karakter unutrašnjeg prostora naglašava dijagonalnim smještajem četiriju pomoćnih oltara. U morfologiji osnovne podjele volumena i oblikovanju plohe zida potpuno se oslanja na Klenzeov rad i vlastite ranije objavljene studije. Na arhitektonsku studiju iz 1900. godine arhitekta Otta Schönthala indirektno se nadovezuje arhitekt Karl Keller projektom župne crkve iz 1903. godine, gdje je zadržana aksijalnost arhitektonske kompozicije u kojoj je kompleksnost organizacije unutrašnjeg prostora postignuta dispozicijom pomoćnih oltara u poprečnoj osi kao nezavisnih jedinica i dijagonalnim smještajem četiriju ispovjedaonica. Osvjetljenje je riješeno kao i u Bohumila Hübschmanna kombinacijom zeni-

OTTO WAGNER
Tlocrt i perspektiva crkve
Beč, 1917.

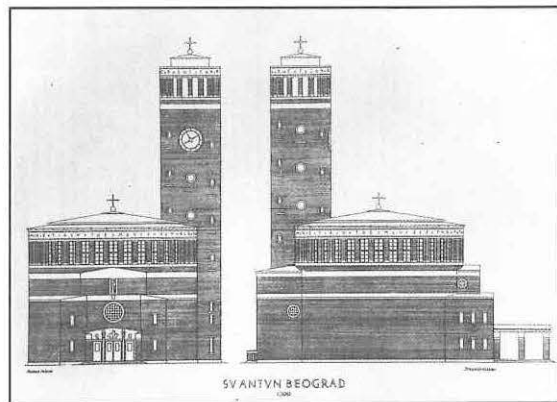
talnog nadsvjetla i bočnog svjetla sa četiri radijalno smještene prozora na pročelju. Direktno promišljanje i razvijanje tipologije organizacije prostora i morfologije volumena prema postavci Jardin-Schönthal modela kompleksne višeaksijalne arhitektonske kompozicije nastavljaju arhitekt Karl Dorfmeister arhitektonskom skicom za crkvu na gradskom groblju 1903. godine i arhitekt Ernest Pirchan projektom crkve za Campo Santo u Trstu 1907. godine. Arhitekt Karl Dorfmeister u oblikovanju stepenaste kupole kao postamenta za bogatu skupinu figurativnih skulptura postiže neobičan dojam začudnosti kojim se primiče krajnjim odrednicama modernističkog oblikovanja, i čak anticipira neke elemente avangardističkih shvaćanja. Ernest Pirchan u cjelokupnom oblikovanju arhitektonske kompozicije također poput arhitekta Karla Dorfmeistera dotiče krajnje rubove i subjektivno anticipira neke futurističke elemente budućih avangardističkih traženja.

Kreativno istraživanje Stüller-Fabiani modela nastavljaju arhitekt Fritz Mahler projektom župne crkve u Währingu 1904. godine i arhitekt Max Hegele ostvarenjem crkve na centralnom groblju u Beču 1907.-1910. godine. U projektu Fritza Mahlera postoji aksijalnost u arhitektonskoj kompoziciji, no inovativan je smještaj dvaju pomoćnih oltara u istom pravcu s glavnim oltarom, tako da je stvoreno zanimljivo preplitanje kružne i kvadratne osnove, koje ima za posljedicu neobičan odnos uzdužnog i radijalnog smjera u organizaciji prostora. Krajnje radikalnim i smionim promišljanjem konstitutivnih odrednica Lange-Wagner modela javljaju se arhitekt Otto Wagner projektom za Interimskirche 1907. godine i arhitekt Emil Hoppe arhitektonskom studijom 1907. godine. Primjenjujući konstruktivne mogućnosti suvre-

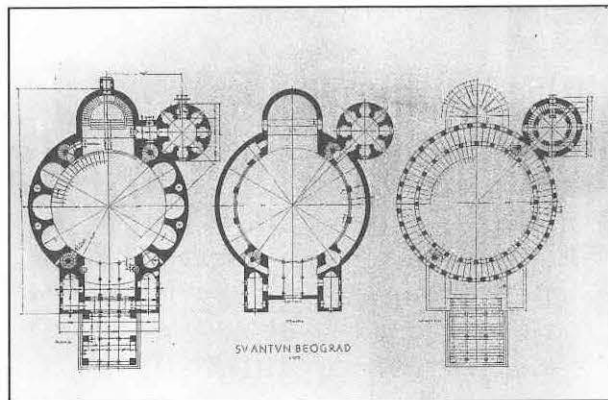

menih čeličnih rešetkastih konstrukcija arhitekt Otto Wagner dovodi odnose volumena do krajnjih granica, jer je čitav sakralni prostor smješten ispod polukružne kupole koja obodno ima friz prozora. Arhitekt Emil Hoppe posve je na tragu profesorovih razmišljanja. On također stvara centralni prostor potpuno pokriven polukružnom kupolom koja ima po obodu trijem s kolonadom stupova. Nakon konzistentnog promišljanja arhitekta Vjekoslava Bastla osnovnih principa Lange-Wagner modela javlja se arhitekt Istvan Medgyaszay sa zanimljivim ostvarenjem župne crkve u Rarosmulyadu 1909/10. godine. U arhitektonskoj kompoziciji zadržana je aksijalna organizacija unutrašnjeg prostora, no u dispoziciji volumena napravljen je otklon smještajem zvonika u poprečnu os, koji ima začudan proporcionalni odnos visine tornja naprama visini krova. Izuzetno je zanimljiv projekt arhitekta Otta Wagnera za crkvu na Schmelzu u Beču iz 1917. godine, kojim se do krajnosti radikaliziraju postavke osnovnog modela. U osmerokutnoj osnovi, koja je nastala plitkim rezanjem uglova na kvadratu, nalazimo daleki eho istraživanja Christopa Stumpha i Bohumila Hübschmanna. Pomoćni su oltari u poprečnoj osnovi osi, no orijentirani su tako da naglašavaju aksijalnu organizaciju unutrašnjeg prostora. Najveća je inovacija u morfologiji što centralni sakralni prostor nije natkriven nikakvom kupolom, već je posrijedi izdignut ravni krov. Osvjetljenje je riješeno zenitalnim prozorima duž stranica nadvišenog centralnog dijela.

Unutar analize prikazanih arhitektonskih modela izuzetno osebujno mjesto zauzima kipar Ivan Meštrović s modelom Vidovdanskog hrama iz 1907.-1912. godine, koji ima značaj kompleksnog umjetničkog

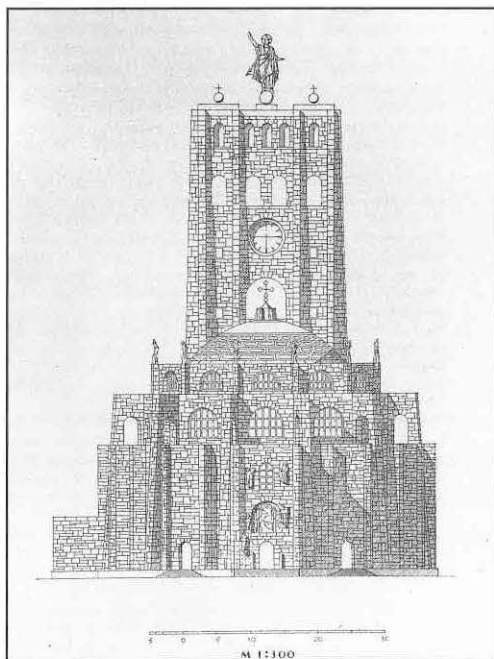
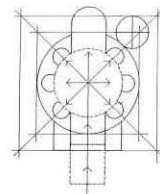

SV ANTVN BEOGRAD
1909

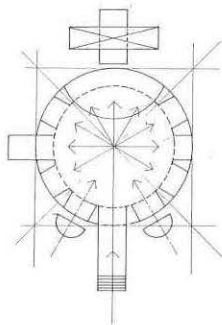

SV ANTVN BEOGRAD
1909

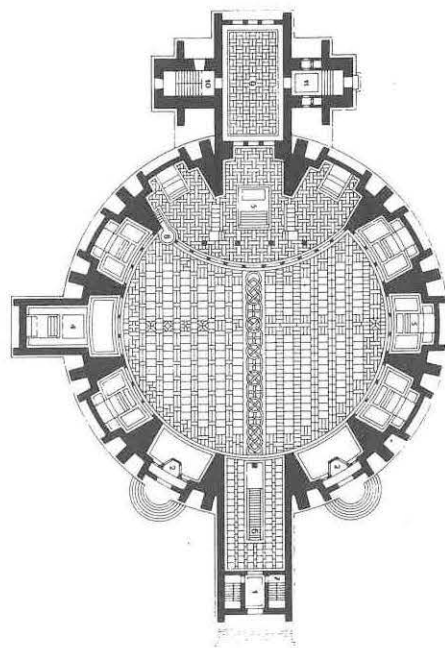
JOŽE PLEČNIK
Crkva Sv. Ante
Beograd, 1932.

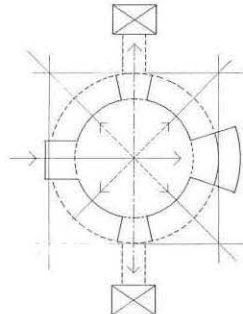
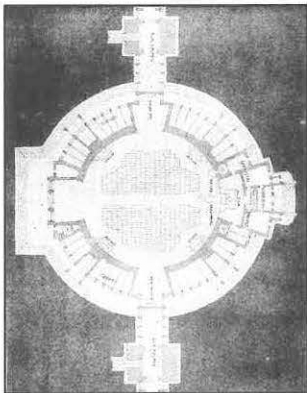
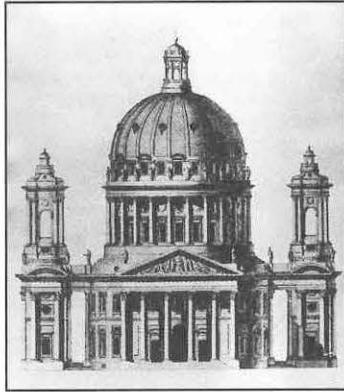
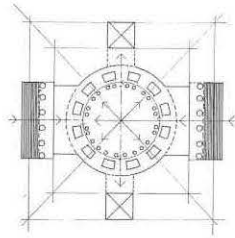
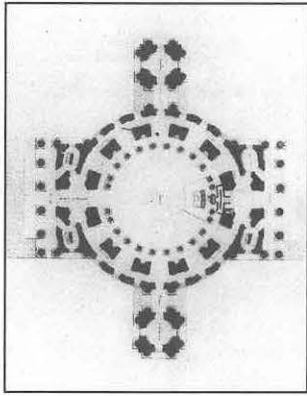

M 1:100

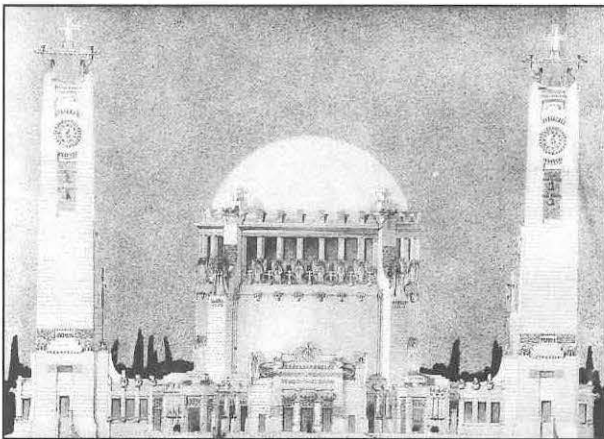

JOŽE PLEČNIK
Katedrala Sv. Josipa
1939.

OTTO SCHÖNTHAL
Crkva na centralnom gradskom
grobju, Beč, 1900.

ostvarenja. Meštrović je kao polaznik arhitektonske klase prof. Otta Wagnera stekao vrhunsku arhitektonsku naobrazbu. Ona mu je omogućila da stvori višeznačnu i proturječnu kompoziciju koja je na osebujan način sintetizirala suvremena europska arhitektonska zbivanja i sublimirana sjećanja na arhitektonsku baštinu rodnoga kraja. U arhitektonskoj kompoziciji ulazni je portal direktna reminiscencija na dotadašnju razradu Stüller-Fabiani modela. Smještaj tornja duž glavne uzdužne osi kompozicije a ispred centralnog volumena utjecaj je Plečnikovih rimskih studija, ali i sjećanje na splitsku katedralu. Zamišljanje tornja kao monumentalnog postamenta za figurativnu skulpturu direktna je asocijacija na koncepciju oblikovanja kupole arhitekta Karla Dorfmeistera. Dispozicija pratećih volumena duž poprečne osi na određeni je način utjecaj promišljanja Jardin-Schönthal modela. Stepenasto oblikovanje kupole centralnog i ostalih pratećih prostora efektan je reminiscencija na bunje rodne Dalmatinske zagore. Upravo takav umjetnički nesputan i maštovit način razmišljanja i eklektička akademska naobrazba omogućili su Ivanu Meštroviću da stvori monumentalnu arhitektonsku kompoziciju neobuzdane simboličke snage.

Zanimljivom studijom javlja se 1912. godine Josef Štepanek, praški đak arhitekta Jože Plečnika. Osnovna mu je misao vodilja da je zvonik postavljen na poziciju ulaza, ali sada potpuno odvojen od centralnog prostora kulturnog sadržaja. U arhitektonskom izrazu jako su izraženi elementi ekspresije i češkog shvaćanja kubističkog oblikovanja. Tlocrtna osnova polazi od osmerokuta, ali je sistemom polukružnih niša naglašen radijalni karakter prostora. Sistemom kompaktnih kontrafora i višestresnim krovovima stvorena je kupola složena oblika i ekspresivnog izraza, a osvijetljenje je riješeno zenitalnim kupolnim nadsvijetlom.

U daljnjem je radu arhitekt Jože Plečnik ostvarenjem crkve sv. Ante u Beogradu 1932. godine i projektom katedrale sv. Josipa 1939. godine snažno pridonio promišljanju osnovnog Lange-Wagner modela. U crkvi sv. Ante postignuta je kompleksna arhitektonska kompozicija tako što je zadržana aksijalna organizacija prostora, koja je smještajem postranih polukružnih apsida u poprečnoj osi naglasila i radijalni karakter prostora. U dispoziciji volumena odstupanjem i postranim smještanjem crkvenog zvonika ironizirana je aksijalnost kao osnovni element arhitektonske kompozicije. U projektu za katedralu sv. Josipa stvorena je višeznačna organizacija prostora, jer se uz zadržanu aksijalnost naglašava i radijalni karakter unutrašnjeg prostora kružnim smještanjem četvrtastih kapela. U odnosu volumena stvorena je začudna napetost između vanjske i unutrašnje opne. Dok je unutrašnji prostor natkriven plitkom polukružnom kupolom koja doslovce izrasta iz osnove, vanjska je opna niz stupnjevanih volumena koji završavaju vrlo plitkim segmentom kupole.

U narednom projektu za crkvu sv. Ante u Bosanskoj Gradiški iz 1948. godine arhitekt Jože Plečnik vraća se razmišljanjima iz vremena svoga

boravka u Rimu. Glavni je element arhitektonske kompozicije aksijalna organizacija osnovnih prostora i volumena. Početna, unaprijed zadana aksijalnost kompozicije disponiranjem se triju polukružnih apsida pretvara u kompleksan radialni prostor u kojemu se iz središnje točke otvaraju tri nova smjera.

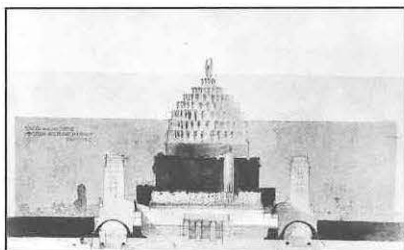
Analizirajući usporedbeno opisane primjere može se zaključiti da u relativno kratkom vremenu interjera nekoliko kompatibilnih ali relativno divergentnih modela (Lange-Wagner; Stüller-Fabiani; Plečnik; Klenze-Schönthal; Jardin-Schönthal) arhitektonske kompozicije, koji se bave centralnim sakralnim prostorima na kružnoj osnovi. Tolerantna kulturna klima, u kojoj je bilo moguće paralelno postojanje nekoliko modela za rješavanje jednog programskog zadatka, omogućila je međusobne blagotvorne utjecaje, što je imalo za posljedicu prilično kompleksno konačno sintetično preplitanje početnih osnovnih odrednica.

Postojanje precizno tipološki i morfološki određenih akademskih modela arhitektonske kompozicije, ali ipak relativno dovoljno fleksibilnih, omogućilo je konstantno zadržavanje vrlo visoke i kvalitetne razine arhitektonskih razmišljanja. Daljnja je neposredna posljedica jednostavan i ujednačen prijenos stečenih spoznaja unutar kompaktnoga kulturnog prostora Srednje Europe. Unutar promatranih komparativnih tokova umjetnička ostvarenja arhitekata Josipa Vancaša, Vjekoslava Bastla, Jože Plečnika prirodni su i nedjeljiv dio arhitektonske memorije srednjoeuropske kulture.

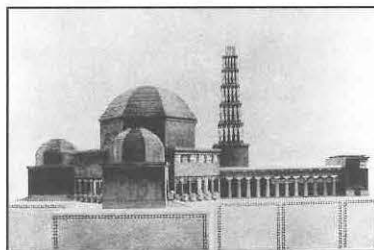
Summary

Zlatko Jurić: "Sacral Spaces in Comparison to Middle European Architecture"

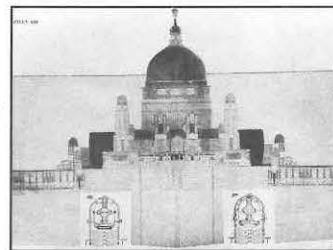
Through comparative analysis of architectural composition of certain achievements one can follow the spreading and the changes of architectural thought. Not only in time but also in regard to the cultural space of different countries. The vertical and horizontal comparisons of basic morphological and typological references of the architectural compositions can analytically be most precisely followed on the examples of sacral and memorial centralized spaces that are based on the round or multi angular forms. By comparative analysis one comes to the conclusion that within a relatively short period of time, several compatible and relatively divergent models interfere: Lange-Wagner; Stüller-Fabiani, Plečnik; Klenze-Schönthal; Jardin-Schönthal, architectural compositions dealing with centralized sacral spaces of a round base. The existence of a precise typologically and morphologically defined academic models of architectural composition yet still flexible enough, has made possible a constant maintenance of qualitative, high leveled architectural thought. The next immediate consequence is a simple and well balanced transfer of acquired knowledge within a compact mid-European cultural space. Within the contemplated comparative stream, the artistic achievement of architects Josip Vancaš, Vjekoslav Bastl, Josip Plečnik are a natural and integral part of the architectural mid-European cultural memory.

K. DORFMEISTER: Crkva na groblju, 1903.

I. MEŠTROVIĆ: Vidovdanski hram

PIRCHAN: Crkva na Campo Santu, Trst, 1907.

Bibliografija:

1. Vereinigung Berliner Architekten: "Der Kirchenbau des Protestantismus von der Reformation bis zur Gegenwart", Berlin, Verlag Ernst Toeche, 1893.
2. Otto Wagner: "Einige Skizzen, Projekte und Ausgeführte Bauwerke", Wien, Verlag Anton Schroll & co, 1900.
3. "Der Architekt", Wien, Verlag Anton Schroll & co VI, 1900.
4. "Architektonische Monatshefte", Leipzig/Wien, Verlag F. Wolfmum & co VI, 1900. - Hefte 8
5. "Architektonische Monatshefte", Leipzig/Wien, Verlag F. Wolfmum & co VII, 1901. - Hefte 7
6. Heinrich Swoboda: "Konkurrenzen für eine Einfache Pfarrkirche...", Wien, Verlag Martin Gerlach & co, 1903.
7. "Der Architekt", Wien, Verlag Anton Schroll & co X, 1904.
8. "Wagnerschule 1902/03 und 1903/04", Leipzig, Baumgärtner's Buchhandlung, 1905.
9. "Der Architekt", Wien, Verlag Anton Schroll & co XIII, 1907.
10. "Ivan Meštrović - A Monograph", London, Williams and Norgate, 1919.
11. Gustav Pauli: "Die Kunst des Klassizismus und der Romantik", Berlin, Propyüen Verlag, 1925.
12. France Stele i Anton Trstenjak: "Architectura Perennis", Ljubljana, Izdala mestna občina, 1941.
13. Louis Hatecoeur: "Histoire de l'Architecture Classique en France", Paris, Editions A. et J. Picard, Tome IV, 1952.
14. Stefan Muthesius: "Das Englische Vorbild", München, Prestel Verlag, 1974.
15. Kathy Imre: "Medgyaszay Istvan", Budapest, Akademiai Kiado, 1979.
16. Damjan Prelovšek: "Josef Plečnik - Wiener Arbeiten von 1896 bis 1914", Wien, Edition Tusch, 1979.
17. Heinz Geretsegger, Max Peintner: "Otto Wagner 1841-1918: Unbegrenzte Groszstadt - Beginn der Modernen Architektur", Salzburg und Wien, Residenz Verlag, 1983.
18. Gustav Peichl: "Die Kunst des Otto Wagner", Wien, Akademie der Bildende Künste", 1984.
19. Zdenek Lukeš: "Češki učenici Jožeta Plečnika", "Čovjek i prostor", Zagreb, 1987. br.406/1, str.20